

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ЇХ ДО АКТИВНОГО НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Предлагается экспериментально проверенная методика включения студентов в активный учебный диалог, обеспечивающая результативность процесса формирования диалогических умений.

The verified method of the students' inclusion into active learning dialogue providing the efficiency of dialogue skills development is suggested.

Як справедливо вважав Л.С.Виготський, формування особистості відбувається не лише засобами педагогічного впливу, а й на основі активної діяльності суб'єктів навчання, накопичення ними власного досвіду. Вважаючи вихідним положення про те, що набуття досвіду діалогічної діяльності можливе тільки у процесі її практичної реалізації, активне залучення студентів у ситуації навчального діалогу ми вважали важливою умовою результативності навчання за спеціальною програмою.

Реалізацію даної умови ми здійснювали засобами географічних дисциплін через систему завдань-вправ, завдань-ситуацій, ділових ігор, рольового та комунікативного тренінгів, які стимулювали евристичне мислення студентів, розвивали

їхню пізнавальну активність і самостійність. Активні методи запроваджувались у різноманітні форми навчальних занять, що дозволяло перебудовувати методіку їх проведення з урахуванням специфіки навчальних дисциплін і характеру діалогічного спілкування.

Основою дослідно-експериментального навчання з використанням активних методів і форм склали дискусії і навчальні діалоги. Ми виходили з того, що під час групової дискусії утворюється зворотній зв'язок, який дозволяє учасникам побачити себе у новій позиції, змінити свою поведінку відповідно до якогось нового зразка, що народився безпосередньо у момент дискусії у процесі вільного спілкування. Активізації позиції студентів сприяла їх попередня робота з підготовки дискусії, яка полягала у самостійній розробці програми навчальної дискусії та переліку її питань, визначенні критеріїв оцінки учасників і керівника дискусії, виконанні випереджувальних оригінальних завдань-вправ тощо.

Роль викладача у підготовці дискусії ми визначили як консультативно-координаційну, а його основне завдання вбачали у створенні атмосфери ширості, відкритості, довіри, тобто атмосфери, яка б сприяла вільному обміну думками в умовах конструктивно-ділового обговорення. Конструктивність обговорення забезпечувалась через дотримання правил поведінки учасників дискусії, зокрема таких: під час дискусії не відмовчуйся; будь не спостерігачем, а активним учасником розмови; говори коротко і по суті; дискутуй чесно і щиро, не спотворюй думок і висловлювань своїх товаришів; чітко і ясно висловлюй положення, які будеш захищати; пам'ятай, що кращим способом щось довести або спростувати є використання точних фактів; доводячи і спростовуючи, говори ясно, просто, чітко, точно; май мужність визнати правоту свого опонента, якщо довели помилковість твоїх суджень; говори те, що думаєш; думай, що говориш; критику починай з себе; виступ підсумовуй формулою висновки.

Функції викладача полягали у а) розробці технології включення у дискусію, яка передбачала: визначення меть

дискусії; відбір вихідного матеріалу і його трансформування у дискусійну форму; проектування завдань (запитань, ролей, дій) з врахуванням індивідуальних особливостей суб'єктів навчання; моделювання особистісно-значущої ситуації “занурення ” у проблему (створення емоційного фону, підтримання інтересу до проблеми, використання переліку питань для управління дискусією); організацію взаємодії через актуалізацію особистісних функцій; рефлексію і б) навчанні вмінню сперечатися.

Роботу керівника і кожного учасника дискусії оцінювали 2-3 експерти, відбір яких було зумовлено вимогами їх компетентності, креативності, позитивного ставлення до експертизи, відсутністю схильності до конформізму - надмірному наслідуванню авторитетів у науці, аналітичності, широти, конструктивності їх мислення, колективізму і самокритичності.

Оцінювання учасників дослідно-експериментальної роботи відбувалось відповідно до критеріїв розробленої нами шкали, яка мала 10 показників, вираженість яких могла варіюватися від 1 до 10 балів, тобто максимально можлива сума балів, яку міг отримати учасник дискусії – 100. При цьому результат нижчий від 45 балів вказував на невисоку здатність до групової роботи, а вищий від 75 – відповідно на високу. Кожен експерт оцінював роботу кожного учасника дискусії, потім визначався середній бал, результати оприлюднювались і аналізувались з метою попередження майбутніх помилок.

За результатами дослідного навчання ми дійшли висновку про те, що участь студентів у дискусіях, бесідах, діалогах підвищує швидкість їх реакції на питання співрозмовника, веде у позитивний бік рівень умінь ставити проблемні і творчі питання, оригінально інтерпретувати зміст навчального матеріалу, виявляти своє ставлення до питання, винесеного на обговорення, надавати висловлюванням оригінального емоційного забарвлення. Виходячи з цього, саме обмін думками, дискусія, діалог склали основу завдань, спрямованих на удосконалення мотиваційного, комунікативного, організаторського, гностичного, креативного, емоційного,

оцінного компонентів діалогічної діяльності.

Розробка змісту таких завдань передбачала забезпечення достатньо високого, але не надмірного рівня інтелектуальних труднощів у поєднанні з атмосферою захоплення, зацікавленості студентів. Наприклад, студентам пропонували завдання: а) скласти міні-діалоги типу питання – відповідь або теза – антитеза із запропонованими термінами (розміщення продуктивних сил, територіальна структура господарства, управління, територіальна організація господарства, територіальна організація суспільства, модель економічного розвитку, нові індустріальні економічні етапність індустріалізації; тип розміщення населення, історичні фактори, географічні фактори тощо); б) скласти і розіграти в парах діалоги сократичного типу скориставшись запропонованими питаннями (Чи можна очікувати опадів, якщо видався росяний ранок? Чому влітку під деревом з густою кроною не буває роси? Чому найбільші пустелі світу розташовані вздовж 25-30° пн. ш. і пд.ш.? Чому швидкість глобальних вітрів у 40-х широтах південної півкулі значно перевищує швидкість вітрів у аналогічних широтах північної півкулі? та ін.); в) підготувати текст наукової доповіді (повідомлення) на засіданні 1/Українського географічного товариства; 2/ районного методичного об'єднання вчителів географії на вказаному викладачем тему; визначити і коротко сформулювати тему доповіді, виступ будувати як доказ задекларованої теми, виступити з доповіддю перед аудиторією; розробити систему запитань для слухачів для визначення рівня їхнього володіння науковою географічною інформацією та ін.

Активізація позиції студентів на заняттях відбувалась через включення їх у різні види навчальної діяльності – ігрову, імітаційну, пізнавальну, що зумовило використання відповідних ігрових, імітаційних та проблемно-ситуаційних методів навчання. У нашому досвіді ці методи знайшли широке застосування у методі тренінгів (ігрового, комунікативного, рольового). Зокрема, основу рольового тренінгу склали програмування рольових ситуацій і виконання завдань-вправ.

Рольові ситуації дозволяли студентам на обраному ними

дівні реалізувати можливі варіанти поведінки, формували вміння вислухати вперед, побачити результати власних дій, прогнозувати їх наслідки, повірити у власні можливості і здібності. Так, виконання вправи на “сприйняття ситуації” передбачало розробку рольового сюжету за матеріалами обраної теми таким чином, щоб він дозволяв учасникам діяти, виходячи з протилежних позицій до події, яку треба відтворити. Під час програвання сюжету протягом 15-20 хв. глядачі максимально активно протоколювали хід гри, сюжет якої керівник переривав у будь-якому місці, після чого гравці залишали аудиторію. Повертались вони один за одним для того, щоб, перебуваючи у ролі, переказати як розвивався ігровий сюжет. Розповіді один одного вони не слухали, але глядачі все протоколювали, а потім колективно аналізували причини значної відмінності переказів гравців порівняно з реальними ігровими подіями. Підсумовувала ситуацію групова рефлексія, під час якої гравці доходили висновку про те, що будь-яку людину ми сприймаємо з точки зору власної позиції, тому величезного значення набуває необхідність бачення інших позицій і себе з погляду інших. Тематику рольових сюжетів стали “Обговорення демографічної ситуації у країнах, що розвиваються” (розподілялись ролі представника розвиненої країни і представників різних соціальних прошарків населення однієї з найменш розвинених країн: жителя сільської місцевості, жителя міста, жінки-демогосподарки, “бізнес-леді”, глави багатодітної сім’ї, державного службовця, відповідального за реалізацію демографічної політики і т. і.); “Створення вільних економічних зон у прикордонних районах Росії, України і Білорусії” (розподілялись ролі жителів прикордонних районів названих країн, представників офіційних Москви, Києва, Мінська, незалежних спостерігачів, експертів) тощо.

Використання вправ, побудованих у вигляді літературних сюжетів, передбачало розробку змісту діалогів і реплік дійових осіб та відображення гравцями ступеня їх розуміння тієї особистості, яку вони зображували. Зокрема учасникам пропонувалось відрекомендуватись у ролі історичної особи

(наприклад: - Я – португальський мореплавець Христофор Колумб, перебуваю на службі у іспанського короля Фердинанда та королеви Кастильської Ізабели...). Перебуваючи у ролі необхідно було відповісти на кілька запропонованих аудиторією питань.

Розвитку творчої уяви сприяло розігрування студентами рольових сюжетів під час складання, наприклад, географічної розповіді, коли ведучий вводив фразу, а учасники гри по черзі доповнювали її своїми фразами, в результаті чого створювалася сюжетна розповідь в особах. Оцінювали новизну і оригінальність образів, рольовий сюжет програвали в аудиторії.

Кожна рольова ситуація завершувалась обговоренням, аналізом і самоаналізом почутого і побаченого. Гравці визначали труднощі, які у них виникали у зв'язку з виконанням ролі та відповідність отриманого результату його попередньому образу.

Блок програвання рольових ситуацій доцільно підсумовувати завданням: самостійно відпрацюйте ті дії, які викликали у Вас найбільші утруднення при виконанні ролі.

До блоку виконання *завдань-вправ* доцільно, на наш погляд, включити завдання типу: а) прочитати географічний текст максимально голосно, на швидкість, прошепотіти і т.п.; б) дати визначення географічного терміна з різною інтонацією (радість, здивування, сорому тощо); в) двом-трьом студентам зобразити співрозмовників, відповідно виразу обличчя, рухів, оточенню яких інші учасники повинні розробити зміст бесіди на географічну тему; г) одному з студентів загадати іншому зобразити засобами пантоміми певний географічний об'єкт, явище, процес (вітер, блискавку, землетрус, виверження вулкана, процес інтеграції або диференціації і т. і.), пов'язані з темою вивчення; д) одному з членів групи після мінімальної підготовки виголосити промову на задану географічну тему; е) розподілитись на дві команди і по черзі задати суперникам питання з теми домашнього завдання. Не можна повторюватись. Виграє команда, яка задала найбільше питань і т. і.

Комунікативний тренінг ми спрямували на відпрацювання майбутніми педагогами способів поведінки в ситуаціях діалогу

з оволодіння ними вміннями, які відповідають структурним елементам діалогічної діяльності. Його зміст склали завдання: а) на оволодіння уміннями слухати і чути один одного, використовувати і продовжувати думку співрозмовника (наприклад, учасник тримає у руках табличку з написом географічного терміну і починає складати науковий текст, який містить характеристику поняття, яке цей термін означає. Опис розвивається у будь-якому місці, а табличку передають іншому учаснику для того, щоб він продовжив роботу над текстом. Інший учасник підсумовує його логічним висновком з використанням найсуттєвіших характеристик поняття, яке використовували); б) на відпрацювання умінь природно діяти під час спілкування з аудиторією (наприклад, відпрацювання фрагменту початку уроку географії у 7 класі: зайти в аудиторію, привітатись, вислати на дошці тему уроку, пройти між рядами, почепити на дошку географічну карту; ті ж дії виконати зі швидкою зміною тематик, звернутись до когось з учасників комунікативної ситуації, використавшись різними системами і "пристосуваннями" висловленням, вимогою, погрозою та ін.); в) на техніку інтонування учасники тренінгу у парах виконують діалог, який містить змістову географічну інформацію, експерти підсумовують результати діалогічної діяльності; студенти підшуковують і зачитують в аудиторії вірші, які містять географічні образи, експерти оцінюють і аналізують виразність мови, виявляють недоліки і недоліки; г) на відпрацювання вмінь будувати логічний переказ (наприклад, пояснення нового матеріалу будувати з урахуванням думок учасників тренінгу); д) на оволодіння ініціативою у спілкуванні (наприклад, пара учасників розподіляє ролі "ведучого" і "того, кого ведуть", завдання комунікативного лідера – активізувати мовну активність свого співрозмовника, який неохоче йде на контакт, після чого учасники міняються ролями); е) на побудову проблемної ситуації (наприклад, викладач зачитує науковий географічний текст, студенти формулюють проблему; викладач формулює навчальну проблему, студенти пропонують варіанти її вирішення).

Результативність залучення студентів до активного

навчального діалогу ми забезпечували також через використання різноманітних *форм навчальних занять*, зокрема лекцій, лабораторно-практичних і семінарських занять під час яких особливу увагу приділяли організації різних видів навчальної діяльності студентів, забезпеченню їхньої взаємодії та спрямування на відпрацювання діалогічних дій. На кожному занятті студентів орієнтували на аналіз особливостей реалізації поставленої мети і завдань, дидактичних принципів, активних методів, використання вербальних і невербальних засобів спілкування у навчальному діалозі, активізації позицій, координування дій і висловлювань співрозмовників під час комунікативного акту.

Ми виходили з того, що такі форми, як семінари-бесіди, семінари-діалоги, семінари-конференції, лекції відкритих думок, лекції з елементами дискусії, лабораторно-практичні заняття з використанням конкурсу, гри тощо, і методи (дискусії, рольові ділові ігри, тренінги, діалоги, бесіди та ін.) сприятимуть домінуванню творчої діяльності над репродуктивним засвоєнням навчального матеріалу. Поєднання різноманітних форм і методів діалогічного навчання забезпечить включення студентів у різні види навчальної діяльності: ігрову, імітаційну, пізнавальну, що, у свою чергу, дозволить створити умови для активізації позицій студентів у діалогічній діяльності.